

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

העשרה למורה * ספרות

הצעה ללמידה עצמית של הסיפור "שלושה" מאת א' אפלפלד

דב לנדאו, מפקח על הוראת הספרות בבית הספר הדתי

סעיפי העבודה

א. סיפור המעשה - עלילה חיצונית ופנימית

ב. נושא השואה בסיפור

ג. הדמויות

ד. תיאורי טבע

ה. דמות המספר

ו. סוג הסיפור

ז. קריאה משלימה

ח. שאלות לסיכום.

הערות

1. בעבודה שבעה סעיפים. אין כל חובה לעסוק בכולם. בחירת המורה בסעיפי הלימוד השונים צריכה להתחשב בידיעות תלמידיו וביכולתם. עם זאת סעיפים א'-ד' חיוניים יותר להבנה בסיסית של הסיפור גופו. אין, כמובן, גם כל הכרח לעסוק בכל השאלות שבסעיפים השונים, וגם עניין זה נתון לשיקול דעתו של המורה.

2. מורה שיבחר לעודד את תלמידיו לעסוק בסעיף ה' יצטרך לדאוג לכך, שחמרי היען יהיו מצויים בהישג ידם של התלמידים.

3. העבודה כולה יכולה להתבצע בלימוד יחידני, או בקבוצות.

4. רצוי לקיים דיון כיתתי מסכם לאחר שהתלמידים עסקו בעצמם בסעיפים א'-ו'.

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

בעקבות אותו דיון יתבקשו התלמידים לענות בעצמם על השאלות בסעיף ז' (אם כיחידים ואם בקבוצות).

5. לנוחות המורה מצורף נספח, ובו דיון בעניינים עיקריים בסיפור.

א) סיפור המעשה: עלילה חיצונית ופנימית

1. שחזור בקצרה את סיפור המעשה של "שלושה" (כלומר את שורת האירועים על פי סדר כרונולוגי. התחל באירוע המוקדם ביותר שאליו מתייחס הסיפור).

למורה: דוגמה של סיפור המעשה:

שלושה, שהשתתפו עם קבוצה גדולה יותר בהתרחשות מסוכנת, נטשו את חבריהם ונמלטו. בדרך בריחתם פשטו על מחסן בכפר אחד כדי להצטייד במזון. הם הרגו ילד שהחל לצעוק כאשר גילה אותם, הצטיידו במזון רב וחדרו לתוך היער שבקרבת מקום.

תוך שהמצפון מציק להם על שננטשו את חבריהם העמיקו לתוך היער, וכשהגיעו לקצהו נתקלו בגוי ובילד נושאים גרזנים. השלושה התנפלו עליהם, הרגום ונטלו מהם את בגדיהם ואת כליהם.

עתה נאלצו לברוח, מזונם אזל ומצפונם המשיך להציק להם. המבוגר שבהם נפצע בהתנפלות והתקשה בהליכה. שני הבריאים התרחקו ממנו תוך שהלכו איש לדרכו, עד שלאחר זמן שוב לא יכלו למצוא זה את זה.

2. ציין אילו התרחשויות בסיפור נשארות מעורפלות?

3. תאר את השינויים העיקריים שחלים במצב הנפשי של הדמויות מפתחתו של

הסיפור ועד לסיומו. למה אפשר לייחס שינויים אלה?

עתה נסה לחלק את הסיפור לשלושה חלקים על פי שינויים אלה. (לצורך ציון החלקים תוכל לסמן במספרים את שורות הסיפור. אפשר להסתפק בציון כל שורה חמישית: 5, 10, 15 וכו'. גם מלה בודדת בשורה נפרדת תיחשב לשורה. אפשר, כמובן, גם לציין את מראי המקום של החלקים השונים באמצעות ציון מספר עמוד וציטוט שורות הפתיחה והסיום של כל אחד מהחלקים).

4. שם הסיפור מתייחס למספר הדמויות הנוטלות בו חלק. האם, לדעתך, יש לו

משמעות נוספת?

נסח לסיפור שם אחר, המשקף את ההתרחשות המתחוללת בלב הדמויות. נמק את הכותרת שבחרת.

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

5. איזו מסקנה עולה, על פי הבנתך, מהתהליך החיצוני והפנימי העובר על דמויות הסיפור.

(ב) התייחסות אל נושא השואה בסיפור

1. להלן קטע ובו מובאה מדבריו של אפלפלד על עצמו ובהמשכה התייחסותו של הלל ברזל לאופיה של הסיטואציה בסיפוריו של אפלפלד. קרא בעיון את הקטע:

"אספר לכם משהו על עצמי, על בני גילי ב-1940, ברדת המבול, היו בני שבע שמונה, ילדים - על סיפה של עת טורפת. יחד עם אבותיהם, נגררו מתוך הבתים, יחד עם אחיותיהם הבוגרות. עדים דוממים ובלא מלים כי לא היו עוד. אבותיהם נשרו מהם והם מצאו עצמם לפתע ילדים בשדות פתוחים, בחורף כשגלדי הקרח מנטפים מן השמים. משהו לחש בהם לברוח והם ברחו". ההתנסות האישית היא מקור הדגם, החולש על סיפורי "עשן", "אדני הנהר" ודומיהם. ראשית ההתרחשות בסיפורו של אפלפלד על עצמו היא בשואה, המוגדרת על ידו כ"מבול". על המבול-השואה אפלפלד פוסח בסיפוריו. הסיפור של גיבוריו מתחיל לאחר "הנורא". גיבורו של אפלפלד הצליח לנוס. אין הוא מתאר, בדומה לסופרי שואה אחרים דוגמת ק. צטניק למשל את ההשמדה, את כבשני אושוויץ. הנמלטים מתמזגים בנוף ובסביבה, וכך הם ניצלים. "הימים עברו עליהם כמשב כוסה והם היו עתה ילדי החורף, כי מלבד החורף לא רצה איש לפתוח להם דלת". (הלל ברזל, **סיפורת עברית מיטאריאליסטית**, הוצ' מסדה, תל אביב 1974 עמ' 128).

- כיצד באה לידי ביטוי הפסיחה על "המבול" בסיפור "שלושה"?

- האם זוהי פסיחה מוחלטת? הסבר דבריך.

2. קרא את הקטע הבא הלקוח מן הסיפור "סלמנדרה" לק. צטניק, (הוצאת לוי-אפשטיין), ונסה להסביר בעזרת הדגמות מ"שלושה" במה שונה דרכו של אפלפלד מזו של ק. צטניק בבחירת הסיטואציה ובאופן הצגת הדברים:

לא במהלומות הביא על לימאנובסקי את המוות. פרנצישק היה רוצח למהדרין. שבועיים רצופים משתעשע היה בקרבנו. יום היה שופך קצת מרק ארצה ולימאנובסקי היה מתנפל על האדמה כחיה נרגזת ומלקקה. כך שיחק עמו עד שחיי לימאנובסקי חוסלו תוך משחק-העיניים.

כשהלך לימאנובסקי בדרך כל הארץ, כילה ראש-הבלוק את כל יתר אנשי היודנראט. לפולדאק, הנוגש מבית המלאכה של שוואכר, ברר תלייה בידיו במשך מחצית השעה בכל יום. כשאדם נתלה בידיו נוקעים פרקי הידיים ונקרעות רקמות הבשר - טעם חיבוט קבר בעוד התלוי חי.

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

3. להרחבה: בדוק באיזו מידה נכונות קביעותיו של ברזל גם לגבי הסיפור "המצוד" של אפלפלד?

ג) דמויות מהסיפור

1. שלוש הדמויות בסיפור מוצגות באמצעות כינויים: מבוגר, בינוני, צעיר ובאמצעות גוף שלישי רבים "הם". מהם, לדעתך, תפקידיה והשלכותיה של דרך הצגה זאת? (בחר באפשרות הנראית לך ונמק אותה).
 - האם יש בכך ניסיון להקנות להתרחשות ממדים אוניברסאליים?
 - האם יש לאופן ההצגה צידוק פסיכולוגי הנובע מהסיטואציה המתוארת בסיפור?
 - הסבר אחר?

2. האם דמויות הסיפור מעוצבות כדמויות ייחודיות או ייצוגיות?

3. האם ניכרים הבדלים באישיותן של שלוש הדמויות?

4. האם הם דומים באופן התייחסותם לרגש האשמה המכרסם בלבם?

5. האם תהליך הפיצול בין השלושה הוא חיובי או שלילי? היכן, בסיפור, מתחיל תהליך זה?

6. בנקודה מסוימת בסיפור מכונה הצעיר בשם "יענקל" (וזאת בניגוד להתייחסות הכללית על פי גיל). עיין בקטע שבו מופיע שם זה והסבר מה הביא לצורך לחרוג מההתייחסות הכללית על-פי גיל. מה תורם השם "יענקל" לסיפור?

7. ידוע שבלזק מעצב את דמויותיו תוך שהוא מייחס להם קווי אופי של בעלי חיים. (הגב' ווקה, למשל, ברומן "אבא גוריו", מוצגת בדמות עכבר כנסייה, אפה מדומה למקור של תוכי והיא אף מזוהה עם החתול המרחרח שבביתה). נסה למצוא מגמה דומה בתיאור הדמויות בסיפור "שלושה" והסבר את תפקידה בעיצוב דמויות הסיפור.

8. השווה את המשפט "בערב יצאו לשחר טרף" (שורה 107) אל הנאמר בפסוקים כ"ג-כ"ד בפרק ק"ד בתהילים:

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער; הכפירים שואגים לטרף ולבקש
מאל אכלם: תזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון; יצא אדם לפעלו
ולעבודתו עדי-ערב.

מה אפשר ללמוד על דמויות הסיפור מהשוני בין המשפט של אפלפלד ובין
הפסוקים מתהילים?

9. במה שונות הדמויות בסיפור זה מדמויות ביצירות אחרות המתארות את השואה?
(תוכל להיזכר בספרים שקראת בנושא זה).

ד) תיאורי טבע בסיפור

1. בסיפור תיאורי טבע רבים (השמים, השמש, היער, השדות, הצפרים). הבא מובאות
המעידות על שינויים שחלים במראות הטבע במהלך הסיפור.

2. איזה קשר יש בין השינויים בטבע ובין השינויים הפנימיים העוברים על
הגיבורים ומה משמעותו של קשר זה, לדעתך?

ה) דמות המספר:

1. קרא במילונו של יוסף אבן את הערכים הבאים:

א. סיפור בגוף ראשון

ב. סיפור בגוף שלישי

ג. המספר כבודה

ד. המספר העד.

סכם בשני משפטים מהם שני היתרונות שיש למספר הבודה על פני המספר העד.

2. קרא שוב את "שלושה" וקבע מה טיבו של המספר. האם הוא מספר עד או מספר
בודה? הבא ראיות לקביעתך ממקומות שונים לאורכו של הסיפור.
מדוע, לדעתך, בחר אפלפלד בשיטת סיפור זו?

ו) לסוג הסיפור

1. הצבע על ציוני מקום וזמן הנזכרים בסיפור. האם הם מסייעים לקורא בקישור
ההתרחשות המתוארת לתקופה ולמקום מסוימים?

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

האם ניתן לזהות את התקופה על פי הסיפור עצמו, ללא ידע היסטורי מוקדם?

2. מה ידוע לנו על הדמויות? האם הן מתוארות באופן המקנה לקורא תמונה מלאה ומפורטת עליהן ועל עברן?

3. האם אפלפלד חותר לשוות להתרחשויות שבסיפור צביון מציאותי? בסס דבריו על דוגמאות.

4. האם יש בסיפור תיאורים החורגים מריאליזם? אם כן, במה מתבטאת חריגה זו ומהי השפעתה עליך כקורא?

5. האם, לדעתך, אפלפלד מבקש לתאר בסיפורו התרחשות חד פעמית ומיוחדת או שהוא מבקש לתאר התרחשות בעלת תוקף כללי ומייצג? הסבר ונמק דבריו.

ז) שאלות לסיכום

1. מה מיוחד בחווית השואה כפי שהיא מתוארת בסיפור זה? (בהשוואה ליצירות ספרות אחרות, או סרטי קולנוע, בנושא השואה).

2. תאר את הקשרים בין התוכן לסגנון בסיפור, והסבר את תרומתם למובע בו.

3. מה מיוחד בעיצוב הדמויות בסיפור והתהליכים העוברים עליהם?

4. מהו המסר שקלטת מן הסיפור.

ח) נספח למורה - דיון בעניינים עיקריים בסיפור

משיא לשפל

הסיפור "שלושה" מספר על שלושה אנשים ועל הקורה אותם במשך ימים אחדים. אף שהסיפור

מונה באמצעות סימני זמן מיוחדים כשמונה ימים, מספר הימים המדויק אינו ברור, מפני שבין הימים הוא מונה תקופה שאיננה מוגדרת כמותית. מיד בראשית הסיפור מתגלה כי שלושת גיבוריו נמלטו ממשהו שעלול היה להיות מסוכן מאוד. מהלך הדברים שונה כאן

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

מאשר

בסיפורים רבים אחרים: אין כאן התחלה בקו נמוך ההולך ועולה אל שיא מרגש ומרשים כדי

לרדת ממנו לאחר מכן. המחבר מוותר על מה שיכול היה להיות שיא, הן מבחינת המתח הרגשי והן מבחינת החשיבות ההגיונית, ומשאיר אותנו במצב של חוסר ודאות. גם לאחר קריאת הסיפור פעמים אחדות, וגם לאחר ביאורו היסודי, אין מהותה וטיבה של ההתרחשות המסוכנת ושל ההימלטות ממנה מתבררים, ואנו הקוראים ממשיכים לגשש באפלה. נראה שעניין

זה איננו ההתרחשות החשובה בעיני המספר. הסיפור פותח אמנם בקביעת העובדה, שרק שלושה נמלטו, ומבטא שמחה גדולה על הצלתם, ואולם מיד בסוף התיאור הקצר הזה אנו כבר

שומעים את הפקפוק בטיבה ובצדקתה של הצלה זו. עניין זה עומד במרכזו של הסיפור. האם

רשאי אדם להציל את נפשו ולהניח את הכלל בשעת סכנה גדולה? האם מסוגל אדם, והאם אפשר לדרוש ממנו שלא להציל את נפשו מסכנה גדולה שעה שההזדמנות נקרית על דרכו?

נראה שאף הדמויות המופיעות בסיפור אינן דמויות רגילות. לבן גס בעולם, והן כחיות טורפות ש"יצאו לשחר טרף" (שורה 107). דמויות אלו כבר אינן יודעות לא פחד ולא רعب, "הכל כבר מאחוריהם" (שורה 19), "הם כבר היו מעבר לרגשות הפחד" (שורות 2324-), ו"הם

כבר היו מעבר לרעב" (שורה 94). הם מחוספסים ואלימים, ואינם מהססים להרוג ילד שעלול לגרום לגילויים (שורות 2729-). הם אף הורגים את הגוי ואת הילד הנקלעים לדרכם, מחשש שיסגיר אותם לגרמנים (שורות 138141-).

למרות כל זאת מלאים השלושה רגשות אנוש. השאלה, אם צדקו בהימלטם מגורל הכלל, אינה

מרפה מהם. השמחה הגדולה על ההצלה מתחלפת עד מהרה בנקיפות מצפון, והרגשה זו של אשמה היא המכלה אותם בסופו של דבר. הסיפור מתחיל אם כן בשמחה גדולה שהיא השיא, רק

מפני שאין שיא אחר גבוה יותר, ויורדת לאט לאט לכיוון האבדון. לקורא את הסיפור עד סופו מתברר, שיש הצלה שאינה אלא הצלה מדומה, והיא מובילה למטה את האדם אל האבדון

האפור שאין בו לא גבורה ולא הילה. סיפורנו מוביל את הקורא מן השיא המדומה אל השפל שבממשות.

עלילה על רקע של נוף משתנה

עלילת הסיפור בראשיתה מעוררת, כאמור, תקוות. ההימלטות היתה מוצלחת (שורה 20), והטבע מלווה תקווה זו בהיענות ברורה. בשלב זה "השדות הבהיקו מרחוק" (שורה 4); "היער

הסבך הוא שהסתיר אותם" (שורה 8); "השמים היפים האביביים היו מתנוססים מעליהם בכחול דליל" (שורות 1314-); אין להתפלא כי "מרץ של טירוף החל פועם בעורקיהם"

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

(שורה)
14). כל הטבע מתגייס כביכול לעזרת שלושת הבורחים כדי להסתירם. "הגשם החזק נזדחל אחריהם וטשטש את העקבות" (שורה 31); "השדות היו עשויים אידי ערפל והסתירו אותם"
(שורות 4445-) ואפילו "המשא היה חם ושמר עליהם" (שורה 32). הכל שמח ומלא תקווה:
"השמש היתה משתפלת מלמעלה בנעימות" (שורה 34), "ונשתפלו עליהם הימים היפים"
(שורה)
48). השמחה שולטת בבורחים, והמלה "נמלטנו" מתרכזת בקטע זה בצורותיה השונות שמונה פעמים, ותמיד מתוך שמחה ומתוך תקווה. כך עברו עליהם הימים הראשונים.

ביום המחרת (היום השלישי של ההתרחשות המתוארת בסיפור, כפי הנראה) "החלה הרגשה אחרת פועמת בקירבם" (שורה 59), והנה היער משתלב בהרגשה החדשה ואף הוא "הראה סימנים של קלילות" (שורה 61). שוב אין הוא סבוך ואין הוא מעורפל ואין הוא משמש מסתור די הצורך. ואולם השלושה טרם התנערו מתקווה ועדיין "היער חשף את מחבואיו שפעמים נראו כמערות סתר ופעמים היו משתחלים מתוכם אידי ערפל משחירים" (שורות 7273-). הביטוי "חשף את מחבואיו" הינו דו משמעי, כי לא נאמר בצדו למי נחשפו המחבואים. האם הם נחשפו לבורחים כדי שיוכלו להסתתר, או שמא לאויב שיוכל מעתה לגלותם בקלות. מכל מקום שוב אין כאן מסתור קבוע ובטוח. הביטוי "פעמים" משתלט על תקות הביטחון שמעניק המסתור. על הבורחים משתלטת השתיקה, ובמקביל לשתיקתם מסופר כי "היער היה דליל וחשף את השמים, תערוכת של אדמימות ועננים שהיו מתגוששים כמו לפני התפרצות" (שורות 8889-). בואתו זמן אף "העצים, הנשורת, השרשים החשופים החלו לובשים משמעות אחרת..." (שורות 9596-), הכל הולך ונחלש, ואפילו המבוגר שהיה תקיף עד עתה..."
הרפה מלהטריד. אף אותו פקדה כנראה איזו חולשה" (שורות 9899-).

עדיין מצויות הציפורים. "נושאות היו איזו בשורה" (שורות 103104-), אבל "הגוף כבר היה מדולדל" (שורה 105), ואף "הציפורים היו נמלטות מפניהם, הקינים היו ריקים, אגוזים לא גדלו בסביבה רק השרשים היו משתרגים חשופים..." (שורות 108110-).

למחרת הגיעו לקצהו של יער, שבו שוב לא מצאו מסתור. היו שם איכרים ורועים. עבור השלושה מציאותם של אלה פירושה היה איום: להתגלות, להיתפס ולהימסר לידי הגרמנים. והנה שוב, "לא היה טעם לשוב אל היער, מה גם שהיער לא יכול היה ל הציע להם דבר" (שורות 115116-). כאן מצויות ראשית היאוש וראשיתה של הציפייה למוות. המבוגר "כמו מכין עצמו לקדם פניה של השעה הגדולה" (שורות 120121-).

לאחר הריגת הגוי והילד אפילו השמים אינם עוד כחולים. "רקיעים אדומים עד כי יכולת

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

לחוש את צריבתם הקרה" (שורות 154155-). השמים שבתחילה כחולים היו, נצבעו לאחר מכן בתערובת של אדמיות, עד שנעשו עתה אדומים צורבים. ההרגשה המשתלטת עתה היא, כי "לא ימלטו, כי באחד הימים יתפסו" (שורות 156157-), עתה כבר "הכריעה אותם השינה" (שורה 160), המבוגר פצוע (שורה 102), הציפורים שהם תופסים הנן "ציפורים מתות" (שורה 166), ו"איזה טמטום קשוח רובץ עליהם" (שורה 167) אפילו אין להם תקווה לסליחה (שורה 186). אף על פי ש"העץ שמעליהם מתכסה עלים", מתברר באופן פרדוכסאלי כי "היער היה חשוף, השמים היו מנמיכים, הירק עלה פרא, והיתה איזה הידברות חגיגית בין שמיים וארץ. אבל מזון לא היה" (שורות 192194-). כשם שבתחילת הסיפור התאחדו הכל בתקווה הגדולה של ההימלטות, כך בסיומו בא הפירוד וגורם לאבדנם. מי שזנח חבריו הראשונים בצרה, שוב לא ימצא מפלט אף לא בקשר עם חברים אחרים. "עתה לא היה טעם לשוב. הם היו צריכים ליעלם כל אחד לדרכו" (שורות 194-195).

שילוב זה של שתי העלילות, זו המתרחשת אצל הבורחים וזו המתרחשת בטבע, מגלה את התפיסה שבעצם שום דבר לא קורה בעולם, אלא מה שהאדם עושה במו ידיו, או מה שבני אדם אחרים (או חיות, או בני אדם שהם בחינת חיות) עושים לו. הטבע אינו עושה את הטוב או את הרע; הוא רק מגיב למעשיהם של בני אדם. לעתים תגובה זו אינה מובנת, ופעמים היא אף פורצת את מהלכן המקובל של ההתרחשויות.

מבנה זורם של זמן מתמשך

תיאור העלילה בשילוב עם המתרחש בטבע כבר יש בו משום רמז למבנה הסיפור. מבנה זה קשור קשר הדוק בזמן. לאורך כל הסיפור מפוזרות מלות זמן המכניסות אותנו לתוך מסגרת מאורגנת. כבר בשורה תשע-עשרה נאמר כי "הכל כבר היה מאחוריהם". משפט זה משמש מעין נקודת מוצא של הסיפור. מה שקרה עד עתה לא סופר, ומה שיסופר בעתיד מתחיל מכאן. "ובינתיים כבר היו בדרך" (שורה 22). הפריצה לכפר, למחסן כלשהו, גרמה שלמחרת "היו שרויים בשובע" (שורה 33). החלק הראשון של הסיפור, אם לא נרצה לפרקו לחלקים קטנים מדי, ואם נסכים לראות את שלב התקווה והשמחה על הצלתם כחלק ראשון, מסתיים בעמוד חמישים ושמונה. הביטוי "הכל כבר היה מאחוריהם" (שורה 19) והביטוי "למחרת" (שורה 33), מחלקים שלב ראשון זה לשלושה חלקים קטנים יותר, שאפשר לסכמם כדלקמן: א. מה שלא סופר; ב. מה שאירע אותם ביציאתם לדרך ובפשיטה על הכפר; ג. תיאור השובע שלמחרת והשמחה על הימלטותם.

המלה "למחרת" מופיעה בסיפור ארבע פעמים נוספות, ותמיד היא פותחת שלב חדש

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

כלשהו. גם

השלב השני של סיפורנו פותח במלה זו. נאמר שם כי "למחרת החלה הרגשה אחרת מפעמת בקרבם" (שורה 59). מכאן ואילך לא השמחה ולא התקווה שולטות בנמלטים שלנו. במידה שהשמחה והתקווה קיימות כאן, עדיין שלובות הן בפקפוק כלפי העתיד. גם חלק זה נחלק לחלקי משנה אחדים, הבאים זה אחר זה במהירות ובמרווחי זמן קצרים. חלקי המשנה הללו הם ארבעה: א. "למחרת החלה הרגשה אחרת..." (שורה 59). קטע זה מגלה את השינוי שחל

בבורחים מתקווה לפקפוק. ב. "לפנות ערב החלו המראות משתנים" (שורה 79). כאן משתלטת

עליהם השתיקה שהיא מסימניו של היאוש. ג. "ירדה עליהם עלטה כבדה" (שורה 91). כאן אנו מוצאים לא סימנים אלא את היאוש עצמו, והכל בסימן של "עלטה כבדה". ד. ולבסוף, "בערב יצאו לשחר טרף" (שורה 107). בקטע קצר של ארבע שורות בלבד נרמז כי האדם הנרדף מתקרב אל החיה. הוא "משחר לטרף" והציפורים נמלטות מפניו. נגלה עולם של תוהו

ובוהו שבו הכל רודפים והכל נרדפים. ההתרחשות כאן מהירה, והכל נדחק לתוך פרק זמן קצר. "לפנות ערב", "לאחר מכן", ומיד אחר כך "בערב".

המלה "למחרת" הבאה פותחת את החלק השלישי, שהוא השלב של הירידה המוחלטת. כאן כבר

אין פקפוקים כלל. קצה היער הוא ראשית הסוף. והמבוגר כבר מכין עצמו לקראת השעה הגדולה, לקראת המוות. בחלק זה באה המלה "למחרת" עוד פעמיים. מיד אחר הראשונה מתברר

שהמבוגר נפצע, ושוב אין הוא יכול להעניק חסות לצעירים ממנו. מצב זה ממושך ביותר ומסופר בו כי "כך היו זורמים להם הימים" (שורה 271). לאחר מכן מסופר ש"העץ מעליהם

היה מתכסה עליים" (שורה 188). תהליכים אלה אינם מתרחשים תוך שעה. הזמן מתמשך עד

שנאמר כי "למחרת אזל המזון" (שורה 191). הדבר נאמר בשורה קצרה, נבדלת ומודגשת, ומכל מקום שלב הירידה הוא הקשה והארוך שבשלבים, ומתואר לאורך שמונים ושמונה שורות.

הסיפור נפרש מן התקווה דרך הספק אל היאוש בשלושה שלבים, שאף הם נחלקים לשלבי משנה.

העובדה שלפנינו מלות זמן, שהעיקרית שבהן חוזרת על עצמה חמש פעמים, והאחרות אף הן

מלאות דינאמיות ותנועה, ("ובינתיים", "עתה", "לפנות ערב", "לאחר מכן", "בערב יצאו", "זורמים להם הימים" וכד'), גורמת לכך שהסיפור נקרא בהעלם אחד כרצף מתמשך, ולא כיחידה הנחלקת לשלושה (או יותר) חלקים נוקשים.

הרגשה זו של רציפות נוצרת אף בגין המטאפורה המודגשת של הזרימה. העלילה אינה מרשימה ביותר. שלוש הדמויות מצויות בתנועה המתמשכת לאורך כל הסיפור. הם נמלטו, הם

כבר בדרך, הם הולכים ביער, ומי שנכשל ומתעכב נאמר לו בהדגשה מיוחדת: "אתה הולך אתה

הולך" (שורה 76). הליכה זו נמשכת בעצם עד סוף הסיפור, אף לאחר שהכיוון משתנה

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

ובמקום להתקדם הם נסוגים. "היער היה שרוי בדמדום חגיגי, בשירת ההמיה הזורמת" (שורות 7980-).

לכאורה הזרימה מתרחשת ביער; אבל זרימה זו, אף שאין היא מקושרת תחבירית או בדרך אחרת לא אל העלילה ולא אל עולמם הפנימי של הנמלטים, משקפת את המתרחש בעולמן החיצוני והפנימי של הדמויות. הכול כאן זורם קדימה בלי שאפשר יהיה לעצרו: לא את התמורה שבטבע, לא את מהלכם של הדברים. הזרימה מטשטשת את הגבולות שבין חלקי הסיפור. "נחל קטן זרם לרגליהם, מים צלולים, כאותם שנגלו לך אי פעם, לא הרחק מכאן או

שמה רק בחזון נגלו" (שורות 119-117). אף הנחל הזורם מרמז לזרימה המתמדת שאינה פוסקת, וכאן, בהיות הדברים קשורים בזיכרונות ובחזון, הקשר לעולם הפנימי החווייתי ברור למדי. מאוחר יותר חוזר הסיפור אל תמונת הנחל: "...המחשבות מתלכדות לאותה נקודה, שבה שוב אין ניגודים, אלא הכל ניגר כנחל זה הזורם לרגליהם אחיד בשיטפו" (שורות 133-131). כאן נאמר הכל בפירוט. הנחל הוא כאן דימוי לזרימה שבסיפור, לזרימה

שאצל בני האדם, לזרימה של הזמן. ובאמת כך נאמר לאחר מכן: "וכך היו זורמים להם הימים" (שורה 172).

זרימה זו, המוליכה קדימה מבלי יכולת לעצור או להשתהות, רק לנוע קדימה עם הזמן, מרמזת בעצם לזרימת הגורל המתקרב שאין לעצור את התקדמותו. מתברר, שהן המבנה והן המטאפוריקה מוליכים אותנו לאותן מסקנות עצמן. הכל צפוי כאן והרשות רחוקה מהיות נתונה בידי בני אדם אלה. גורלם כבר נחרץ והכל זורם לקראתו, ואילו הישועה, שבה תלו עיניהם, לא זו בלבד שלא נתקרבו אליה, אלא להיפך, בריחתם בראשית הסיפור ופרידתם בסופו עוד מרחיקות אותם ממנה.

סגנון של מתח בין ספק לוודאות

על אף הראות העמומה שהרגשנו ביחס לזרימת הזמן וביחס להתקרבות הגורל, אפשר להסביר

את סיפורנו כסיפור רווי חוסר ודאות. שום דבר אינו נחשב בטוח, הכול מוטל בספק. דבר זה בולט בשורה הראשונה. "שלושה נותרו. האם מותר לומר במקרה, או שמא חוטאים אנו בהעלמה, בשכחה... וכו'". בשורה השביעית נמשך עניין זה של ספקות במשנה תוקף: "סבורים

היו שנמלטו, שברחו, שסטו הצידה, היער הסבוך הוא שהסתיר אותם. האם באמת היה הדבר כן.

האם לא אירע משהו אחר, משהו בדומה לזה. חידה זו החלה סובבת מעליה כגוף נע, מואץ שאין לעצור סיבובו" (שורות 710-). אפילו מי הנחל הצלולים, שזרימתם המתמדת אומרת קביעות ורומזת לוודאות, זוכים ליחס של פקפוק ושל ספק. "נחל קטן זרם לרגליהם, מים צלולים, כאותם שנגלו לך אי פעם לא הרחק מכאן" או שמה רק בחזון נגלו" (שורות 117119-). גם בשלב מאוחר יותר נתפס מצבם כחידה טמירה. "היתה זו חידה, כפי שהיא היתה ביום הראשון של ההימלטות, טמירה ככל המאורעות שבאו עליהם" (שורות 184-182).

כמצבם של השלושה בעבר ובהווה כך גם עתידם מיטלטל בין הוודאי המעומעם לספק

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

המעורפל, "פניו של המבוגר החלו משתנים, כמו מכין עצמו לקדם פניה של השעה הגדולה. מי

יהיה זה. היה זה המוות הטוב או איזה קול מבשר. האין איזו משמעות נסתרת להימלטות זו" (שורות 120-123). לקראת סוף הסיפור מתחילה צומחת איזו ודאות ביחס לאבדנם של גיבורי סיפורנו, אבל אפילו ודאות זאת מתגלה במעטה של ספק שאינו מרפה. "עתה, עד כמה

מוזר יישמע, החלה איזה ודאות צומחת ועולה כי אמנם לא יימלטו, כי באחד הימים ייתפסו. כיצד צמחה ודאות זו? ההיו אלה הרקיעים שבישרו זאת? משום מה היתה ההרגשה, כי עתה הם דוברים אליהם" (שורות 155-159). מתברר כאן שגם בשורת השמיים מוטלת בספק. בדומה לזה נשאלת השאלה אף מקודם "מה מבשרים השמיים" (שורה 81).

"המבוגר" עוצב בסיפור כדמות חזקה ותקיפה, ואף על פי כן לא ברור מהן מגמותיו של איש זה שהפך למנהיגם. "אתה הולך, אתה הולך - היה אומר המבוגר. שוב לא ידעת אם נאמרו דבריו כאזהרה או שמא ייגש עוד מעט ויקל מעליו את המשא" (שורות 76-78). מתגלה שמבוגר סמכותי זה, בדומה לשמים, לא ברור מה הוא יביא עליהם. אין להתפלא על כך, שרוב רובם של משפטי השאלה באים בסיפור בלי סימני שאלה. אפשר, אמנם, שיש כאן נטייה

לנהוג בפיוסוף כפי שנוהג בו עגנון, אך עם כל זה ברור שדרך זו של השמטת סימני השאלה יוצרת ערפול בתחביר המשפט, ודרך התחביר אף בתכנון. ערפול התחביר גורם ששוב לא ברור

כאן, אם הדברים הם בגדר שאלה, או שמא אין הם אלא קביעה.

שבירת הודאות באמצעות משפטי הפקפוק אינם אלא פן חיצוני למצבים נפשיים ששלטו בפלנטה האחרת, שהסיפור מנסה להעלות אותה בדמיונו. הריאליה של הנוף, ההתרחשויות,

בשורת השמים, תגובת האדם ועתידו, הכל כאן בבחינת חידה וחוסר-ודאות, ואפילו הנחל אינו אלא מין חזון. מעטים זוכרים עוד היום את התחושה הזאת, שבה כל העולם נתפס כחיזיון מעורפל, כספק, כמשהו בלתי אפשרי, כמשהו שכל קיומו מפוקפק. נראה שאף מחשבות

האדם, אף רגשותיו ואף חייו, אותם חיים שלפי שעה הוא עוד חי אותם, אף הם מוטלים בספק מתמיד, לא רק מבחינת עתידם, אלא אף מבחינת ההווה ומבחינת העבר שלהם. אפלפלד

הצליח למצוא את התחביר הנותן ביטוי הולם, ובאופן פרדוכסאלי אף ביטוי ברור, לתחושת הערפול ולחוסר הבהירות.

ראינו כבר כי היסודות העיקריים של הסיפור, כגון העלילה והמבנה מתמזגים כאן עם היסודות הסגנוניים ונותנים ביטוי להרגשת זרימתו של הזמן-הגורל. ואולם הבנת החלטיות זו של זרימת הגורל הוא בעיקר נחלתו של הקורא הקשוב, והגיבורים חשים בו רק בסוף הסיפור. לאמיתו של דבר, אף הקורא לא תמיד יודע את המתרחש ואת כוונתו, ואפילו המספר

יש שהוא משנה נקודת תצפית ומאבד את יכולתו כמספר - "כל יודע" והופך ל"מספר עד", שחלק מן הדברים מוסתר ממנו. באופן זה נוצר בסיפור מתח עמוס בין ודאות עמומה ביחס לגורל מאיים, ובין ספק מכרסם ביחס לתקוה קלושה, שביניהם מיטלטלים המספר, הגיבורים והקורא.